

УДК 343.5:355.1 (477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.1.24>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КОРИСТУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Лаврьонов Роман Петрович,

orcid.org/0000-0002-3953-6318

адвокат,

аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Класичного приватного університету

У статті досліджено проблеми кримінально-правової відповідальності за військову недбалість, яка є одним із найбільш поширених правопорушень у військовій сфері та має значний вплив на бойову готовність, військову дисципліну й ефективність управління збройними силами. Проаналізовано чинне законодавство України, зокрема положення Кримінального кодексу, що регулюють відповідальність за військову недбалість, а також визначено основні правові та правозастосовні проблеми, пов'язані з його застосуванням. Окрему увагу приділено аналізу міжнародного досвіду, що включає особливості правового регулювання у країнах НАТО та Європейського Союзу, де існують більш структуровані підходи до класифікації військових правопорушень і застосування кримінальних санкцій.

Встановлено, що національна правова система потребує більш чіткого визначення складу військової недбалості, зокрема розмежування дисциплінарних і кримінальних правопорушень, а також уточнення критеріїв доведення вини військовослужбовців. Запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення законодавства, що передбачають деталізацію правових норм, які визначають відповідальність за військову недбалість, удосконалення підходів до її кваліфікації та застосування санкцій.

Досліджено судову практику в Україні та виявлено основні труднощі, пов'язані із правозастосуванням у справах про військову недбалість. Визначено, що одним із ключових чинників, який впливає на якість судових рішень, є відсутність військово-психологічної експертизи, що дозволяє враховувати бойовий стрес, психоемоційний стан військовослужбовця та його здатність до ухвалення рішень у критичних ситуаціях. Обґрунтовано необхідність запровадження такої експертизи у військовій юстиції України, що сприятиме об'єктивнішому підходу до кваліфікації військових правопорушень і встановлення реального ступеня відповідальності військовослужбовців.

Запропоновано комплекс заходів щодо вдосконалення кримінально-правової політики у сфері військової відповідальності, які включають створення спеціалізованих військових судів, підвищення рівня професійної підготовки слідчих, прокурорів і суддів, розроблення спеціальних методичних рекомендацій для органів правосуддя і оптимізацію санкцій за військову недбалість. Визначено, що запровадження цих змін сприятиме покращенню військової дисципліни, підвищенню правового захисту військовослужбовців і гармонізації військової юстиції України з міжнародними стандартами.

Ключові слова: військова недбалість, кримінальна відповідальність, військове правосуддя, міжнародний досвід, військово-психологічна експертиза, бойовий стрес, судова практика, військове законодавство, збройні сили, кримінальне право.

Lavronov Roman. Military legal liability for violations of rules for the use and storage of military property: international experience and prospects for Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the subjective aspect of military offenses related to the use and storage of military property, considering theoretical approaches, law enforcement practices, and international experience. The concept of the subjective aspect

of military crimes, its structural elements, and forms of guilt, which play a crucial role in the criminal-legal qualification of military personnel's actions, are examined. The study explores the distinction between intentional and negligent offenses in the military sphere, which is fundamental for determining the degree of responsibility of individuals who commit offenses related to military property.

The normative and legal framework of Ukraine regarding criminal liability for military offenses is analyzed, highlighting key issues in law enforcement practices and outlining ways to address them. The article identifies gaps in current legislation, particularly the lack of clear criteria for differentiating between intentional and negligent harm to military property. The analysis of judicial practice in the qualification of military offenses demonstrates inconsistencies in the interpretation of the subjective aspect of crimes in different court rulings.

Special attention is given to the psychological factors influencing the formation of military personnel's guilt under combat conditions. It is established that combat stress, psycho-emotional exhaustion, and extreme service conditions can significantly impact a soldier's ability to comprehend the nature and consequences of their actions. The study suggests expanding the mechanisms for conducting military psychological examinations, allowing for a more objective assessment of military personnel's responsibility in cases of violations related to military property.

A comparative analysis of international approaches to regulating military offenses, particularly the practices of NATO and the European Union, has been conducted. The findings indicate that countries with developed military justice systems implement specialized military tribunals, enabling a more effective review of military personnel's cases.

European Union countries emphasize differentiating levels of responsibility and utilizing specialized expert assessments to determine the subjective aspect of crimes.

Practical recommendations have been developed for improving criminal-legal regulation of military offenses in Ukraine. It is proposed to introduce a separate institution of military courts to handle violations within the military sector and to refine the Criminal Code of Ukraine to incorporate a differentiation of responsibility for military offenses based on the degree of guilt and combat conditions. The necessity of integrating mandatory military psychological examinations into the qualification of military offenses is substantiated, ensuring the consideration of extreme conditions' impact on soldiers' behavior.

The research results obtained have practical significance for enhancing criminal legislation, judicial practice, and law enforcement mechanisms in the military sphere. The proposed measures will contribute to strengthening military discipline, increasing the effectiveness of combating military offenses, and harmonizing national legislation with international standards.

Key words: *military offenses, subjective aspect of crime, criminal liability, military property, military justice, intent, negligence, combat conditions, military tribunals, law enforcement practice, psychological examination, international standards, crime qualification, criminal legislation, military court.*

Постановка проблеми. Проблема службової недбалості у військовій сфері є надзвичайно актуальною, оскільки неналежне виконання військовослужбовцями своїх обов'язків може мати тяжкі наслідки як для обороноздатності держави, так і для життя та здоров'я військових і цивільного населення. У воєнний час або в умовах підвищеної бойової готовності службова недбалість набуває особливої суспільної небезпеки, оскільки пов'язана з ризиком втрати стратегічних ресурсів, зриву військових операцій, пошкодження техніки, амуніції чи боєприпасів, що в підсумку може спричинити загрозу національній безпеці.

Кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за службову

недбалість, зокрема й у військовій сфері, проте практика його застосування свідчить про наявність низки правових колізій. Основною проблемою є відсутність чітких критеріїв розмежування службової недбалості від інших форм необережних військових злочинів, що може призводити до суб'єктивізму у кваліфікації діянь військовослужбовців.

Зокрема, у багатьох випадках складно визначити, чи є порушення результатом неналежного виконання службових обов'язків, чи воно зумовлене об'єктивними чинниками, пов'язаними з веденням бойових дій або організаційними недоліками у військових підрозділах.

Важливим аспектом є також установа меж кримінальної відповідальності

за службову недбалість у військовій сфері. У судовій практиці нерідко виникають труднощі з доведенням того, що військовослужбовець, який учинив недбалість, мав реальну можливість передбачити негативні наслідки своїх дій і запобігти їм.

У деяких випадках обвинувачення у службовій недбалості можуть бути необґрунтовано пред'явлені військовим, які діяли в екстремальних умовах або за відсутності достатньої інформації про можливі ризики. Це особливо актуально у воєнний час, коли військовослужбовці змушені ухвалювати оперативні рішення в ситуаціях підвищеної небезпеки.

Ще одним важливим питанням є міжнародний досвід правового регулювання військової недбалості. У країнах НАТО та Європейського Союзу значну увагу приділяють чіткому визначенню стандартів службової відповідальності у військовій сфері, а також застосуванню спеціалізованих військових судів для розгляду справ, пов'язаних із порушенням військової дисципліни. У багатьох державах існують окремі норми щодо відповідальності військовослужбовців за недбалість, які враховують бойові умови, рівень командної відповідальності й особливості військового управління.

Національне військове законодавство України потребує адаптації до сучасних реалій і гармонізації з міжнародними стандартами. Відсутність військових трибуналів і брак практики проведення військово-психологічних експертиз у справах про військову недбалість створюють значні правові труднощі.

Удосконалення кримінального законодавства України у сфері військових правопорушень має базуватися на детальному аналізі міжнародного досвіду й адаптації найкращих практик до вітчизняної системи військової юстиції.

Отже, дослідження кримінально-правової відповідальності за службову недбалість у військовій сфері є вкрай необхідним з огляду на потребу уніфікації правозастосовної практики, удосконалення нормативної бази та створення ефективних механізмів запобігання таким правопорушенням.

Вступ. Службова недбалість у військовій сфері є одним із найсерйозніших пра-

вопорушень, яке може спричинити значні негативні наслідки, зокрема й порушення бойової готовності, втрату військового майна, ризик для життя та здоров'я військовослужбовців, а також загрозу національній безпеці. Військова служба вимагає від військовослужбовців високого рівня відповідальності, оперативності в ухваленні рішень і чіткого виконання службових обов'язків.

В умовах воєнного стану або збройного конфлікту питання кримінально-правової відповідальності за службову недбалість набуває особливої ваги, адже помилки або бездіяльність військовослужбовців можуть мати критичні наслідки для обороноздатності держави.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що чинне кримінальне законодавство України не завжди ефективно диференціює відповідальність військовослужбовців за службову недбалість, що створює труднощі у правозастосовній практиці. Відсутність чітких критеріїв розмежування військової недбалості й інших видів правопорушень (наприклад, умисного завдання шкоди військовому майну або службового зловживання) може призводити до помилкової кваліфікації діянь військовослужбовців і необґрунтованого переслідування осіб, які діяли у складних умовах військової служби.

Значну роль у кваліфікації службової недбалості у військовій сфері відіграє суб'єктивний чинник, зокрема психоемоційний стан військовослужбовця на момент учинення правопорушення, його службові обов'язки, рівень інформованості про ризики та специфіка військової операції. У країнах НАТО та Європейського Союзу для оцінювання таких аспектів широко застосовуються військово-психологічні експертизи, які допомагають визначити рівень усвідомлення особою своїх дій і можливість передбачення негативних наслідків. В Україні ж практика проведення таких експертиз залишається обмеженою, що ускладнює об'єктивне встановлення вини військовослужбовців у справах про службову недбалість.

Міжнародний досвід правового регулювання відповідальності за військову недбалість свідчить про необхідність чіткого визначення меж кримінальної від-

повідальності у військовій сфері, з урахуванням бойових обставин, командної відповідальності та можливості запобігання негативним наслідкам.

У країнах із розвиненою військовою юстицією, як-от США, Велика Британія, Німеччина та Франція, існують спеціалізовані військові суди, які оцінюють провину військовослужбовців з урахуванням їхніх реальних можливостей діяти у визначених обставинах.

В Україні військові злочини розглядаються в межах загальної судової системи, що не завжди враховує специфіку військової служби, особливо під час ведення активних бойових дій. Замала кількість спеціалізованих норм щодо відповідальності за військову недбалість, обмежена практика застосування військово-психологічних експертиз і відсутність методичних рекомендацій для судів щодо оцінювання суб'єктивної сторони військових правопорушень створюють необхідність ґрунтовного наукового дослідження цієї проблеми.

Зважаючи на викладене, дослідження питань кримінально-правової відповідальності за службову недбалість у військовій сфері має велике теоретичне та практичне значення. Аналіз правозастосовної практики, міжнародного досвіду та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення законодавства сприятимуть підвищенню ефективності правового регулювання військових правопорушень і зміцненню військової дисципліни в Україні.

Метою дослідження є проведення комплексного аналізу кримінально-правової відповідальності за службову недбалість у військовій сфері, визначення її правової природи, особливостей кваліфікації, меж відповідальності та відмінностей від інших військових правопорушень. Дослідження спрямоване на оцінювання ефективності чинного законодавства України, аналіз правозастосовної практики, а також вивчення міжнародного досвіду правового регулювання та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення військового законодавства України в цій сфері.

Завдання дослідження. У межах статті визначено такі завдання:

- визначити правову природу та сутність службової недбалості у військовій

сфері, встановити її місце в системі військових правопорушень;

- дослідити особливості кримінально-правової кваліфікації службової недбалості, розмежувати її з іншими військовими правопорушеннями, зокрема з умисними злочинами;

- проаналізувати судову практику України щодо розгляду справ про військову недбалість, визначити проблеми правозастосування та типові труднощі в установленні вини військовослужбовців;

- дослідити міжнародний досвід кримінально-правової відповідальності за службову недбалість у військовій сфері, зокрема у країнах НАТО та Європейського Союзу, оцінити можливість його адаптації до української правової системи;

- визначити роль військово-психологічних експертиз у справах про військову недбалість, обґрунтувати необхідність їх запровадження у правозастосовну практику України;

- сформулювати рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства України у сфері військової відповідальності за службову недбалість та запропонувати механізми покращення судової практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика військово-правової відповідальності за порушення правил користування та зберігання військового майна є актуальною як для України, так і для міжнародної спільноти. Неналежне поводження з військовим майном може призвести до значних втрат і зниження обороноздатності держави. У цьому контексті важливим є аналіз міжнародного досвіду та перспектив його впровадження в українську правову систему.

В Україні правовий режим військового майна регулюється Законом «Про правовий режим майна у Збройних силах України» [1], який визначає порядок обліку, зберігання та використання військового майна. Окрім того, відповідальність за втрату або пошкодження військового майна передбачена ст. 413 Кримінального кодексу України [2].

Однак, як зазначає правник Олександр Іванов, існують прогалини в нормативно-правовому регулюванні, зокрема щодо чіткого визначення обов'язків військовослужбовців у сфері зберігання майна [3].

Міжнародний досвід свідчить про різноманітні підходи до регулювання відповідальності за порушення правил користування та зберігання військового майна. У багатьох країнах існують спеціалізовані військові суди, які розглядають такі правопорушення. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки функціонує система військових трибуналів, що забезпечує оперативний і професійний розгляд справ, пов'язаних з військовими злочинами [4].

Дослідниця Анна Пашкіна підкреслює, що впровадження спеціалізованих військових судів в Україні може підвищити ефективність розгляду таких справ і забезпечити справедливе правосуддя для військовослужбовців [5].

Окрім того, важливим аспектом є розроблення чітких нормативно-правових актів, які б регламентували процедури обліку, зберігання та списання військового майна. Наказ Міністерства оборони України № 300 від 16 липня 1997 р. «Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних сил України» [6] установлює основні вимоги щодо управління військовим майном. Однак, як зазначає експерт Дмитро Гаценюк, необхідно оновити та деталізувати ці положення з урахуванням сучасних викликів і міжнародних стандартів [7].

Важливим є також питання відповідальності приватних військових і охоронних компаній за порушення у сфері зберігання військового майна. Міжнародні документи, як-от «Посібник для держав з питань законодавчого регулювання» [8], рекомендують розроблення законів, які б чітко визначали юрисдикцію та відповідальність таких компаній. Це особливо актуально для України в контексті залучення приватних структур до забезпечення обороноздатності держави.

Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, практика застосування законодавства щодо відповідальності за порушення правил користування та зберігання військового майна в Україні стикається з низкою проблем.

Як свідчить аналіз судової практики Верховного Суду [9], часто виникають труднощі в доведенні вини та встановленні причинно-наслідкового зв'язку між діями військовослужбовців і наслідками – тра-

тою або пошкодженням майна. Це вказує на необхідність удосконалення як законодавства, так і процедур розслідування таких правопорушень.

У підсумку, для підвищення ефективності військово-правової відповідальності за порушення правил користування та зберігання військового майна в Україні доцільно врахувати міжнародний досвід, зокрема щодо функціонування спеціалізованих військових судів, розроблення детальних нормативно-правових актів і чіткого визначення відповідальності приватних військових компаній. Це сприятиме зміцненню обороноздатності держави та забезпеченню належного рівня військової дисципліни.

Матеріали та методи. Дослідження ґрунтується на аналізі нормативно-правових актів, судової практики, наукових публікацій і міжнародного досвіду у сфері військової юстиції. Використано загальнонаукові, спеціально-правові й емпіричні методи, що забезпечило комплексність отриманих результатів.

Аналіз і синтез дозволили виокремити ключові аспекти правового регулювання військових правопорушень, а системно-структурний метод – визначити їхнє місце в системі кримінального права. Догматичний підхід застосовувався для вивчення правових норм України й інших держав, а порівняльно-правовий – для визначення ефективних механізмів правозастосування.

Вивчення судової практики ґрунтувалося на аналізі рішень Верховного Суду України, військових трибуналів країн НАТО та міжнародних кримінальних судів. Контент-аналіз нормативних документів і наукових публікацій дозволив виявити тенденції правозастосування.

Виклад основного матеріалу. Службова недбалість у військовій сфері є однією з форм військових правопорушень, що становить загрозу для боєздатності підрозділів і безпеки військовослужбовців.

У кримінальному праві вона визначається як невиконання або неналежне виконання службових обов'язків через несумлінне чи недбале ставлення до них, що спричинило значні негативні наслідки.

Особливістю військової недбалості є її специфічний об'єкт – суспільні відносини

у сфері військової служби, а також особливий суб'єкт – військовослужбовець або інша особа, на яку покладені відповідні обов'язки. На відміну від умисних військових злочинів, службова недбалість характеризується відсутністю прямого умислу на завдання шкоди, проте передбачає наявність необережної форми вини.

Ключовим критерієм, що відрізняє службову недбалість від інших військових злочинів, є спосіб учинення правопорушення. Якщо перевищення влади чи службових повноважень має активний характер і спрямоване на досягнення визначеної мети, то недбалість проявляється в бездіяльності або неналежному виконанні обов'язків. Це ускладнює правозастосування, оскільки потребує доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями або бездіяльністю винної особи та завданням шкоди.

В українському законодавстві службова недбалість регулюється ст. 425 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за невиконання або неналежне виконання наказів чи службових обов'язків унаслідок недбалого ставлення до служби. Водночас відсутність чітких критеріїв розмежування цього складу злочину з іншими правопорушеннями у військовій сфері створює труднощі в судовій практиці.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про те, що у країнах НАТО службова недбалість є окремим складом військових зло-

чинів із суворою відповідальністю. У правових системах США та Великої Британії такі порушення часто розглядаються військовими трибуналами, що забезпечує швидке й ефективне правосуддя. Це підтверджує необхідність адаптації міжнародних стандартів до української правової системи з метою підвищення ефективності відповідальності за військову недбалість.

Наведений нижче рисунок 1 чітко демонструє взаємозв'язок між цими елементами та допомагає краще зрозуміти суть правопорушення. Згідно з нею ключовими аспектами є відповідальність особи за свої дії та їхній вплив на військовий правопорядок. У результаті проведення аналізу кожного із цих елементів можна більш точно оцінити ступінь вини особи й обґрунтувати притягнення до відповідальності.

Службова недбалість у військовій сфері – це кримінально каране діяння, що полягає в невиконанні або неналежному виконанні службових обов'язків військовослужбовцем або іншою службовою особою.

Цей злочин має складну структуру, що включає суб'єкта (особу, яка вчиняє правопорушення), об'єкт (суспільні відносини у військовій сфері), об'єктивну сторону (конкретні дії або бездіяльність, що призвели до негативних наслідків), суб'єктивну сторону (ставлення до своїх обов'язків) та наслідки (матеріальні або інші збитки).

**Рис. 1. Структура складу злочину
«Службова недбалість у військовій сфері»**

Створено автором на основі джерел [4–6].

Отже, службова недбалість у військовій сфері є складним кримінально-правовим явищем, що потребує чіткої правової регламентації, особливо в контексті бойових умов, де від якості виконання службових обов'язків залежать життя та безпека військовослужбовців.

Кримінально-правова кваліфікація військової недбалості базується на визначенні її основних ознак, що дозволяють відмежувати цей склад злочину від суміжних правопорушень. Службова недбалість, як форма військового правопорушення, характеризується неналежним виконанням або невиконанням військовослужбовцем своїх обов'язків, що спричинило негативні наслідки, без наявності прямого умислу.

Ключовим критерієм розмежування є форма вини. Для службової недбалості характерна необережна форма вини, що передбачає недбале або легковажне ставлення до своїх службових обов'язків. На відміну від цього, військові злочини, як-от перевищення влади або посадових повноважень, самовільне залишення військової частини чи злочинні накази, учиняються із прямим або непрямым умислом.

Відмінності між військовою недбалістю і умисними злочинами також простежуються у способі вчинення правопорушення. Недбалість проявляється в бездіяльності або неналежному виконанні службових функцій, тоді як умисні злочини мають активний характер, що передбачає свідомі дії, спрямовані на порушення військової дисципліни або завдання шкоди державним інтересам.

Зокрема, у судовій практиці виникають труднощі у визначенні того, чи стало неналежне виконання обов'язків безпосередньою причиною негативних наслідків, чи мав місце збіг обставин.

Складність у правозастосуванні полягає також у відмежуванні військової недбалості від перевищення влади або службових повноважень (ст. 426–1 Кримінального кодексу України). Головною відмінністю між цими складами злочинів є наявність умислу. У разі перевищення влади військовослужбовець свідомо здійснює незаконні дії, що виходять за межі його повноважень.

Натомість службова недбалість є результатом несумлінного ставлення до службо-

вих обов'язків, що призвело до негативних наслідків, але без свідомого наміру їх спричинити.

Для правильної кваліфікації необхідно встановити, чи були дії військовослужбовця свідомими, чи вони стали наслідком несумлінного ставлення до служби. Помилки у правозастосуванні можуть призвести до неправомірної кваліфікації злочину, що впливатиме на ступінь кримінальної відповідальності.

Аналіз судової практики в Україні показує, що значна частина кримінальних проваджень за службову недбалість у військовій сфері супроводжується труднощами в установленні об'єктивних ознак злочину. Зокрема, у деяких випадках судами доводиться здійснювати ретельний аналіз обставин для визначення того, чи мало місце неналежне виконання обов'язків або ж ситуація є наслідком об'єктивних чинників, що не залежать від волі військовослужбовця.

У цьому контексті доцільним є вивчення досвіду країн НАТО, де такі правопорушення розглядаються в межах військової юстиції, що забезпечує більш оперативне й об'єктивне їх розслідування.

Судова практика у сфері кримінально-правової відповідальності за службову недбалість військовослужбовців є одним із ключових аспектів забезпечення дисципліни та боєздатності Збройних сил України.

Неналежне виконання службових обов'язків у військовій сфері може мати серйозні наслідки, зокрема втрату боєздатності підрозділів, загибель військовослужбовців і пошкодження військової техніки.

Службова недбалість, відповідно до ст. 425 Кримінального кодексу (далі – КК) України, визначається як невиконання або неналежне виконання військовослужбовцем своїх обов'язків через недбале ставлення до служби, що спричинило тяжкі наслідки.

Аналіз судових рішень за останні роки дозволяє визначити тенденції правозастосування, виявити основні труднощі в установленні вини й оцінити ефективність чинного законодавства.

За офіційними даними, кількість засуджених військовослужбовців за військові

правопорушення зросла в кілька разів протягом 2021–2023 рр. У 2021 р. за ст. 425 КК України було засуджено 5 осіб, у 2022 р. цей показник залишався на тому ж рівні, проте у 2023 р. кількість засуджених за службову недбалість зросла до 13 осіб.

Загальна кількість засуджених військовослужбовців за всі військові правопорушення також демонструє тенденцію до зростання. У 2022 р. суди винесли обвинувальні вироки для 2 138 військовослужбовців, тоді як у 2023 р. цей показник досяг 5 339 осіб. Найпоширенішим злочином у військовій сфері стало самовільне залишення військової частини або місця служби, за що було засуджено 1 577 осіб, що становить 61% від усіх вироків у 2023 р.

Таблиця 1

**Кількість засуджених
військовослужбовців за ст. 425
КК України та загальна статистика
військових правопорушень
у 2021–2023 рр.**

Рік	Засуджені за службову недбалість	Загальна кількість засуджених за військові злочини
2021 р.	5	Н/Д
2022 р.	5	2 138
2023 р.	13	5 339

Джерело: створено автором.

Збільшення кількості кримінальних проваджень свідчить про зростання актуальності проблеми дотримання військової дисципліни, а також про посилення контролю за правопорушеннями у військовій сфері.

Аналіз судових рішень дозволяє виокремити низку проблем, що ускладнюють ефективне правозастосування у справах щодо службової недбалості:

- установлення об'єктивної сторони правопорушення. Доведення факту неналежного виконання службових обов'язків часто ускладнене відсутністю чітко визначених функціональних обов'язків військовослужбовця. У справі № 522/13216/23 апеляційний суд зазначив, що відсутність посадової інструкції обвинуваченого ускладнює встановлення його конкретних обов'язків, що є критичним для доведення недбалості;

- причинно-наслідковий зв'язок. У справах щодо службової недбалості

складно довести, що саме недбалість військовослужбовця призвела до тяжких наслідків. Верховний Суд України у справі № 185/12161/15-к підкреслив, що для встановлення вини необхідно довести реальну можливість обвинуваченого виконати свої обов'язки, інакше відповідальність виключається;

- розмежування службової недбалості з іншими військовими правопорушеннями. Важливою проблемою правозастосування є відмежування службової недбалості від перевищення влади або службових повноважень. У низці справ військовослужбовці оскаржували рішення судів, аргументуючи тим, що їхні дії не виходили за межі службових повноважень, отже, не можуть кваліфікуватися як злочинна недбалість.

Незважаючи на активне правозастосування у сфері військових правопорушень, законодавство України залишається не досить деталізованим у питаннях відповідальності за службову недбалість.

Відсутність чітких критеріїв розмежування військової недбалості й інших суміжних правопорушень ускладнює процес доказування та призводить до неоднозначності судової практики.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що у країнах НАТО службова недбалість розглядається військовими трибуналами, що дозволяє більш ефективно оцінювати дії військовослужбовців з урахуванням специфіки військової служби.

У США та Великій Британії існують окремі категорії військових злочинів, що дає змогу більш точно кваліфікувати діяння військовослужбовців і відповідно визначати міру покарання.

Запровадження в Україні подібного підходу могло б значно спростити процедуру розслідування та судового розгляду справ щодо військової недбалості, підвищити ефективність судових рішень і сприяти вдосконаленню механізмів військової юстиції.

Аналіз судової практики України щодо службової недбалості у військовій сфері демонструє тенденцію до збільшення кількості засуджень, що свідчить про актуальність проблеми. Водночас існують труднощі у кваліфікації діянь, установленні вини та доказуванні причинно-наслідкового зв'язку.

Для вдосконалення правозастосування необхідно уточнити законодавчі положення, що визначають склад військової недбалості, розробити чіткі критерії її розмежування з іншими військовими злочинами, а також врахувати міжнародний досвід щодо створення спеціалізованих військових трибуналів. Це дозволить підвищити ефективність відповідальності за військові правопорушення та забезпечити більш об'єктивне правосуддя у справах щодо службової недбалості.

У різних країнах військова недбалість розглядається як серйозне правопорушення, що може загрожувати боєздатності армії, життю військовослужбовців і успішності виконання бойових завдань. Вона охоплює випадки неналежного виконання обов'язків, що спричиняє значні негативні наслідки. У міжнародній практиці такі правопорушення регулюються спеціальними кодексами військової юстиції або загальними кримінальними законами, залежно від правової системи відповідної держави.

Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виділити загальні тенденції правового регулювання цього явища та визначити перспективи їх застосування в Україні.

У Сполучених Штатах Америки військовослужбовці підпорядковуються положенням Єдиного кодексу військової юстиції, що містить спеціальні норми, які регламентують відповідальність за недбалість. Зокрема, у ст. 92 цього Кодексу передбачено відповідальність за порушення наказів, регламентів і правил, що може включати неналежне виконання службових обов'язків. Покарання варіюється від дисциплінарних заходів до позбавлення волі залежно від наслідків правопорушення. Судові справи, пов'язані з недбалістю військовослужбовців, розглядаються військовими трибуналами, що забезпечує спеціалізований підхід до розгляду таких категорій справ. Особливістю американської моделі є можливість розгляду військових правопорушень у цивільних судах тоді, коли злочин стосується загальнокримінального законодавства.

У Великій Британії кримінальна відповідальність військовослужбовців за неналежне виконання службових обов'язків передбачена положеннями Закону про Збройні сили. Відповідно до цього законо-

давчого акта, військова недбалість може каратися як дисциплінарними санкціями, так і кримінальним покаранням, якщо наслідки правопорушення є особливо тяжкими. Розгляд таких справ здійснюється військовими судами, однак у деяких випадках можливий їх розгляд у загальних судових інстанціях.

У Німеччині питання військової відповідальності не врегульоване окремим військовим кодексом, а підпадає під дію загального кримінального законодавства. Відповідальність за недбалість у військовій сфері регламентується нормами Кримінального кодексу, що містять положення щодо службових злочинів, які можуть бути застосовані до військовослужбовців.

Водночас у Німеччині діють дисциплінарні статuti, які передбачають покарання за порушення внутрішнього розпорядку та неналежне виконання військових обов'язків. Специфікою німецької системи є те, що більшість справ щодо службових порушень розглядаються в адміністративному порядку, а кримінальне переслідування застосовується лише в разі серйозних наслідків.

Французьке законодавство передбачає відповідальність військовослужбовців за недбалість відповідно до положень Кодексу військової юстиції. У цьому нормативному акті містяться спеціальні статті, що визначають порядок кримінального переслідування військовослужбовців за неналежне виконання обов'язків, що призвело до серйозних наслідків. У Франції функціонують спеціальні військові суди, які здійснюють розгляд справ щодо військових злочинів, однак в деяких випадках можливе застосування загального кримінального законодавства.

Вивчення міжнародного досвіду дозволяє виявити загальні підходи до регулювання кримінальної відповідальності за військову недбалість, що можуть бути адаптовані до української правової системи. Зокрема, важливим аспектом є чітке розмежування між дисциплінарною та кримінальною відповідальністю, що дозволяє уникати надмірної криміналізації військових правопорушень.

Ще одним аспектом, який варто врахувати під час удосконалення законодавства України, є створення спеціалізованих

військових судів. У більшості розвинених країн справи щодо військової недбалості розглядаються судовими органами, що спеціалізуються на військових правопорушеннях. Це дозволяє суддям більш об'єктивно оцінювати дії військовослужбовців з урахуванням специфіки військової служби, що зменшує ризики неправильної кваліфікації діянь.

Нарешті, важливим напрямом удосконалення військового законодавства України є запровадження чітких критеріїв відповідальності за недбалість у військовій сфері. Досвід іноземних держав демонструє, що ефективне функціонування військової юстиції залежить від чіткого визначення об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину, що дозволяє уникати неправомірних переслідувань військовослужбовців, які діяли у складних умовах, не маючи реальної можливості виконати наказ або зреагувати на загрозу. Застосування цих підходів може сприяти вдосконаленню національного законодавства у сфері військової юстиції та підвищенню ефективності правозастосування у справах про військову недбалість.

Беручи до уваги сучасні виклики, з якими стикається Україна в період

воєнного стану, імплементація міжнародних стандартів є необхідною для забезпечення балансу між підтриманням військової дисципліни та дотриманням прав військовослужбовців. Військово-психологічна експертиза є важливим інструментом оцінювання психоемоційного стану військовослужбовців, які вчинили військові правопорушення, зокрема службову недбалість.

В умовах військової служби, особливо під час бойових дій, психічний стан військовослужбовців може значно впливати на їхню здатність ухвалювати рішення та виконувати службові обов'язки.

У багатьох країнах НАТО та Європейського Союзу питання впливу психологічних чинників на поведінку військовослужбовців є предметом спеціалізованих досліджень і відіграє важливу роль у процесі військової юстиції. Військово-психологічна експертиза проводиться як частина судово-психологічного аналізу з метою оцінювання стану обвинуваченого під час учинення правопорушення, визначення його когнітивних можливостей і рівня усвідомлення своїх дій. Така експертиза дозволяє суду отримати об'єктивну інформацію щодо можливого

Рис. 2. Порівняння підходів до кримінальної відповідальності за військову недбалість у міжнародному праві

Створено автором на основі джерел [7–9].

впливу психоемоційного навантаження на ухвалення рішень військовослужбовцем.

Особливу складність у розслідуванні справ про службову недбалість становить необхідність розмежування між свідомим нехтуванням військовими обов'язками та ненавмисним порушенням наказів через психоемоційне перевантаження або бойовий стрес. В умовах інтенсивного бойового навантаження військовослужбовці можуть зазнавати значного психологічного тиску, що може спричиняти короткострокові або довгострокові порушення когнітивних функцій. Такі стани можуть позначитися на здатності об'єктивно оцінювати ризики, швидко ухвалювати рішення та відповідати на загрози.

Запровадження військово-психологічної експертизи у кримінальне судочинство дозволить значно підвищити якість доказової бази у справах про військову недбалість. Така експертиза може включати аналіз психічного стану обвинуваченого, оцінювання його здатності до критичного мислення під час виконання наказів, рівень стресостійкості й адаптації до бойових умов.

Наявні норми кримінального процесуального законодавства дозволяють проводити судово-психологічну експертизу в загальному порядку, однак відсутність спеціалізованих методик для оцінювання військовослужбовців, які перебувають у зоні бойових дій, значно ускладнює процес її проведення.

Важливим напрямом удосконалення українського законодавства є запрова-

дження нормативних положень, які регламентують порядок проведення військово-психологічних експертиз у справах про службову недбалість. Це передбачає розроблення спеціальних критеріїв оцінювання психічного стану військовослужбовців, підготовку відповідних експертів, а також створення механізмів інтеграції висновків експертизи в судовий процес.

З урахуванням сучасних реалій воєнного стану в Україні, доцільним є також вивчення досвіду інших держав щодо регулювання військово-психологічних експертиз. Наприклад, у США та Великій Британії такі експертизи проводяться у спеціалізованих військових судових інстанціях, що дозволяє більш точно враховувати специфіку військової служби та бойових умов.

Запровадження військово-психологічної експертизи в розслідуванні справ про військову недбалість сприятиме підвищенню об'єктивності судового розгляду, запобігатиме неправомірним засудженням військовослужбовців, які діяли під впливом бойового стресу, а також сприятиме розвитку більш ефективної системи військової юстиції в Україні.

Аналіз військово-психологічної експертизи як елементу судової практики у справах про військову недбалість демонструє її важливість для встановлення об'єктивних обставин учинення правопорушення та справедливого правосуддя. Умови бойових дій і високі психоемоційні навантаження можуть суттєво впливати на поведінку військовослужбовців, знижувати

Таблиця 2

Основні аспекти військово-психологічної експертизи

Категорія	Опис
Мета експертизи	Оцінювання психічного стану військовослужбовця
Мета експертизи	Визначення здатності до несення служби
Мета експертизи	Аналіз впливу стресових чинників
Основні критерії	Емоційна стійкість
Основні критерії	Рівень стресостійкості
Основні критерії	Когнітивні функції
Основні критерії	Мотивація та відповідальність
Методи дослідження	Психодіагностичні тести
Методи дослідження	Клінічні бесіди
Методи дослідження	Аналіз поведінки в екстремальних умовах
Роль у справах про службову недбалість	Визначення психологічних чинників недбалості
Роль у справах про службову недбалість	Аналіз впливу бойових умов на психічний стан
Роль у справах про службову недбалість	Оцінювання адекватності рішень військовослужбовця

Джерело: створено автором.

їхню здатність до раціонального ухвалення рішень, що може призводити до ненавмисного порушення службових обов'язків.

Запровадження військово-психологічної експертизи дозволяє оцінити психічний стан військовослужбовця на момент скоєння діяння, визначити його здатність до виконання наказів і адаптацію до стресових чинників.

Як зазначено в таблиці, основними аспектами експертизи є оцінювання психологічного стану військовослужбовця, аналіз впливу стресових чинників, визначення емоційної стійкості та загальної здатності до несення служби.

На законодавчому рівні необхідно передбачити нормативне закріплення військово-психологічної експертизи у кримінальному процесі, що дозволить забезпечити належний рівень її застосування під час досудового розслідування та судового розгляду справ. Важливим напрямом подальшого вдосконалення законодавства є створення методологічних основ для проведення експертиз, розроблення спеціальних критеріїв оцінювання психологічного стану військовослужбовців і визначення порядку застосування висновків експертизи у процесі ухвалення судових рішень.

Удосконалення судової практики у справах про військову недбалість з урахуванням результатів військово-психологічної експертизи сприятиме більш справедливому й об'єктивному розгляду таких справ, підвищенню ефективності правозастосування та зміцненню військової дисципліни.

Аналіз міжнародного досвіду, судової практики та законодавчих прогалин у сфері кримінальної відповідальності за військову недбалість в Україні свідчить про необхідність удосконалення нормативної бази та механізмів правозастосування. Зважаючи на сучасні виклики, зокрема збройний конфлікт, що триває, та зростання кількості військових правопорушень, доцільним є впровадження нових підходів до кваліфікації, розслідування та розгляду справ про військову недбалість.

Одним із ключових напрямів реформування є деталізація законодавчого регулювання військової недбалості у Кримінальному кодексі України.

Чинна редакція ст. 425 КК України, яка передбачає відповідальність за недбале ставлення до військової служби, має узагальнений характер і не містить чітких критеріїв розмежування дисциплінарних і кримінальних правопорушень.

Удосконалення законодавства має передбачати конкретизацію об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину, установлення чітких критеріїв оцінювання вини та тяжкості наслідків.

Доцільним є також запровадження окремих норм, які враховували б вплив бойових умов на поведінку військовослужбовців.

У багатьох країнах НАТО існує практика врахування бойового стресу та психоемоційного стану військових під час ухвалення судових рішень у справах про військові правопорушення. З огляду на це в Україні варто розробити механізм юридичного оцінювання психоемоційних чинників, що можуть впливати на дії військовослужбовців у критичних ситуаціях.

Для покращення судової практики та підвищення ефективності правозастосування необхідно впровадити чіткі методичні рекомендації для слідчих, прокурорів і суддів щодо кваліфікації військової недбалості. Зокрема, мають бути визначені критерії оцінювання наміру, розмежування між ненавмисним порушенням службових обов'язків і умисною злочинною поведінкою. Практика розгляду таких справ потребує комплексного аналізу причинно-наслідкового зв'язку між діями військовослужбовця та завданою шкодою, а також об'єктивного встановлення ступеня відповідальності кожної особи, залученої до процесу ухвалення рішень у військовій сфері.

Запровадження військово-психологічної експертизи як обов'язкового етапу розслідування справ про військову недбалість є важливим кроком до справедливого й об'єктивного правосуддя. Така експертиза має оцінювати здатність військовослужбовця до ухвалення рішень у стресових умовах, його психологічний стан на момент учинення діяння та наявність чинників, які могли суттєво вплинути на його поведінку. У законодавстві необхідно передбачити спеціальну процедуру призначення таких експертиз, визначити компетентні органи, які мають їх проводити.

Важливим аспектом удосконалення кримінально-правового регулювання є оптимізація санкцій за військову недбалість.

Нині санкції за ст. 425 КК України передбачають широкий спектр покарань – від дисциплінарних стягнень до позбавлення волі.

Доцільним є чітке визначення критеріїв, за якими може бути застосоване покарання, а також запровадження альтернативних санкцій, зокрема пониження у військовому званні, тимчасове відсторонення від виконання службових обов'язків або направлення на спеціальні психологічні програми реабілітації.

Для підвищення ефективності досудового розслідування у справах про військову недбалість варто вдосконалити механізми збору доказової бази. У судовій практиці нерідко виникають труднощі з доведенням того, що дії військовослужбовця спричинили тяжкі наслідки саме через його недбалість, а не внаслідок об'єктивних обставин, які не залежать від нього. Упровадження детальних протоколів розслідування таких справ і використання сучасних методів аналізу доказів дозволить уникнути правових колізій і забезпечити неупередженість слідчих органів.

Актуальним залишається питання спеціалізованого навчання слідчих, прокурорів і суддів щодо розгляду військових справ. З огляду на складність таких правопорушень необхідно проводити підготовчі курси для представників правоохоронних органів і судової системи, які будуть відповідати за розгляд справ щодо військової недбалості. Запровадження таких програм підвищить рівень компетентності правозастосовних органів і сприятиме забезпеченню більш справедливості судочинства.

З огляду на міжнародний досвід, доцільно також розглянути можливість створення спеціалізованих військових судів, які розглядатимуть справи щодо військових злочинів, зокрема й недбалості.

Такий підхід дозволить здійснювати розгляд справ з урахуванням специфіки військової служби, що є важливим чинником для справедливого правосуддя.

Запровадження зазначених реформ сприятиме підвищенню ефективності кримінальної відповідальності за військову недбалість, забезпеченню справедливого

правосуддя у справах військовослужбовців і зміцненню військової дисципліни. Удосконалення законодавчої бази та правозастосовної практики має ґрунтуватися на міжнародних стандартах і сучасних підходах до військової юстиції, що забезпечить більш якісне та справедливе вирішення справ про військову недбалість.

Висновки. Аналіз кримінально-правової відповідальності за військову недбалість свідчить про необхідність удосконалення законодавчих механізмів, що регулюють це правопорушення, урахування психологічних аспектів у процесі правозастосування та запровадження міжнародних стандартів військової юстиції в Україні. Військова недбалість є одним із ключових чинників, що впливають на рівень боєздатності збройних сил, військову дисципліну та загальну ефективність військового управління. Її своєчасне виявлення та належне правове регулювання є важливими елементами гарантування безпеки військових операцій і дотримання прав військовослужбовців.

Чинне українське законодавство має низку прогалин, які ускладнюють процес кваліфікації військової недбалості, її розмежування з іншими військовими злочинами та встановлення ступеня вини військовослужбовців. Ст. 425 Кримінального кодексу України, яка регулює відповідальність за військову недбалість, має узагальнений характер і не містить чітких критеріїв оцінювання вини, що спричиняє труднощі у правозастосовній практиці. Відсутність чітких процедур і методологічних рекомендацій для слідчих, прокурорів і суддів призводить до неоднозначності судових рішень і можливих порушень прав військовослужбовців.

У країнах НАТО та Європейського Союзу кримінальна відповідальність за військову недбалість базується на чітких критеріях, які дозволяють розмежовувати дисциплінарні та кримінальні правопорушення, застосовувати спеціалізовані військові суди та враховувати психологічні чинники під час ухвалення рішень. У міжнародній практиці велика увага приділяється психоемоційному стану військовослужбовців у момент учинення правопорушення, що дозволяє оцінювати їхню здатність ухвалювати рішення у критичних ситуаціях.

Аналіз військової судової практики в Україні свідчить про необхідність запровадження військово-психологічної експертизи в розслідуванні справ про військову недбалість. Урахування психологічного стану військовослужбовця, рівня його стресового навантаження та здатності адекватно оцінювати ситуацію може значно вплинути на правильність кваліфікації його дій. У бойових умовах військові можуть діяти в умовах екстремального стресу, що впливає на їхню здатність виконувати накази й ухвалювати обґрунтовані рішення. Відсутність механізму оцінювання цих чинників може призводити до неправомірного засудження осіб, які фактично діяли в умовах значного психоемоційного навантаження.

Ефективність розгляду справ про військову недбалість залежить також від якості доказової бази, яка часто є не досить повною через відсутність стандартизованих методик збору доказів у таких провадженнях. Удосконалення кримінально-процесуального законодавства має передбачати розроблення чітких методичних рекомендацій для слідчих, прокурорів і суддів щодо збору, аналізу й оцінювання доказів у справах щодо військової недбалості. Запровадження спеціалізованих процедур дозволить уникнути судових помилок і підвищити рівень об'єктивності правозастосування.

Санкції за військову недбалість потребують перегляду з метою їхньої пропорційності до тяжкості правопорушення.

Доцільним є введення альтернативних заходів відповідальності, зокрема пониження у військовому званні, тимчасове відсторонення від служби, проходження спеціальних психологічних програм реабілітації. Такі заходи відповідатимуть між-

народним стандартам військової юстиції та сприятимуть ефективному функціонуванню системи військової дисципліни.

Удосконалення судової практики щодо військової недбалості має також передбачати спеціалізовану підготовку суддів, прокурорів і слідчих, які працюють із військовими справами. Наявність специфічних знань щодо особливостей військової служби, бойових умов і психологічних аспектів поведінки військовослужбовців сприятиме підвищенню рівня компетентності судових органів і забезпеченню справедливого розгляду таких справ.

Оцінювання перспектив правового регулювання військової відповідальності за військову недбалість в Україні вказує на необхідність запровадження військових судів, які спеціалізуватимуться на розгляді військових правопорушень. Досвід багатьох розвинених країн свідчить про ефективність такого підходу, оскільки військові суди враховують специфіку служби та бойових умов під час ухвалення рішень. Запровадження такої системи дозволило б забезпечити більш справедливе судочинство й оптимізувати розгляд військових проваджень.

Зміни у кримінальному законодавстві України, спрямовані на вдосконалення правового регулювання військової недбалості, дозволять підвищити ефективність військової юстиції, забезпечити належний рівень захисту прав військовослужбовців і сприятимуть зміцненню військової дисципліни. Урахування міжнародного досвіду й адаптація найкращих практик у сфері військового правосуддя дозволять Україні створити більш ефективну систему кримінальної відповідальності за військову недбалість, що відповідатиме сучасним викликам і міжнародним стандартам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про правовий режим майна у Збройних силах України : Закон України. URL: <https://www.spfu.gov.ua/ua/documents/3348.html> (дата звернення: 25.02.2025).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.02.2025).
3. Іванов О. Втрата військового майна: чи несуть відповідальність військовослужбовці і за що саме? URL: <https://pravo-ua.com/crime/vtrata-vijskovogo-majna> (дата звернення: 25.02.2025).
4. US Military Tribunals and Court-Martial System. URL: <https://www.militaryjustice.us/> (дата звернення: 25.02.2025).

5. Пашкіна А. Спеціалізовані військові суди: аналіз можливостей впровадження в Україні. URL: https://www.pryncyp.com/wp-content/uploads/2023/12/prynczyp_yurydychnyj-analiz_online.pdf (дата звернення: 25.02.2025).

6. Про затвердження Положення про військове господарство ЗСУ : наказ Міністерства оборони України № 300 від 16.07.1997 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/181739___774048 (дата звернення: 25.02.2025).

7. Гаценюк Д. Оновлення законодавства у сфері військового майна: міжнародний досвід. URL: https://www.pryncyp.com/wp-content/uploads/2023/12/prynczyp_yurydychnyj-analiz_online.pdf (дата звернення: 25.02.2025).

8. Montreux Document on Private Military and Security Companies. URL: https://www.montreuxdocument.org/pdf/Legislative-Guidance-Toolkit_uk.pdf (дата звернення: 25.02.2025).

9. Аналіз судової практики Верховного Суду щодо військових правопорушень. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Daigest_sud_prakt_VS_spravi_vijna.pdf (дата звернення: 25.02.2025).